

УДК 7.01:316.772.2

*Безклубенко Сергій Данилович,
доктор філософських наук, професор
Київського національного університету культури і мистецтв*

МИСТЕЦТВО ЯК ЗАСІБ КОМУНІКАЦІЇ

Стаття присвячена аналізу можливостей мистецтва як засобу спілкування людей. У цьому контексті аналізується поняття комунікація, виявляється його обсяг та змістове наповнення, розглядається процес вербальної комунікації, його переваги та недоліки, подолати які здатне мистецтво як засіб образної комунікації.

Ключові слова: комунікація, соціальна комунікація, прикладні технології.

Статья посвящена рассмотрению искусства как средства общения людей. В этом контексте анализируется понятие коммуникация, выявляется его объем и предметное содержание, рассматривается процесс вербальной коммуникации и его посредник слово, взвешиваются его достоинства и недостатки, которые в состоянии преодолеть искусство, предлагающее в качестве посредника коммуникации образ.

Ключевые слова: коммуникация, слово, социальная коммуникация, прикладные технологии.

The article is dedicated to the examination of possibilities as the mean of contact between individuals. Due to this issue the key term is analyzed, the volume and meaningful content are determined, the process of verbal communication is examined, its advantages and weak sides, to overcome the last is an ability and vocation of the art as the mean of defined form of communication.

Key words: communication, word, social communication, applied technology.

Про мистецтво написано незліченну кількість книг, у яких його розглядали й розглядають з різних точок зору, отож – з різних «сторін». Платона турбувала політична роль мистецтва, і він вважав, що в «розумній» державі мистецтву не повинно бути місця; Аристотеля цікавив насамперед творчий аспект, і він присвятив свою увагу обґрунтуванню теоретичних засад художньої творчості – «поетиці»; Гегеля понад усе вабила «абсолютна ідея», і саме в цьому контексті він розглядав мистецтво як засіб «втілення ідей»; М. Чернишевський вбачав у мистецтві своєрідний навчальний посібник («учебник життя»); Д. Писарев, порівнюючи мистецтво з «кружевною заплатаю на рваном кафтане народа», ставився категорично негативно до красних мистецтв; Ф. Шілер, навпаки, – надзвичайно високо підносив мистецтво як засіб естетичного виховання людей; Ленін, розглядаючи мистецтво в контексті більшовицької революційної теорії, вважав його важливим засобом ідеологічної боротьби; представники різних релігійних конфесій, подібним же чином, розглядаючи мистецтво крізь «призму» церковного бачення, демонстрували селективний підхід в оцінці мистецтва в діапазоні від всілякої підтримки (наприклад, музики) до нищівної боротьби (із зображальними мистецтвами).

Але фактично ніхто, крім І. Канта, навіть близько не підходив до питання про роль мистецтва як засобу спілкування людей. Тим часом мистецтво було одним із перших і залишається одним із найефективніших засобів спілкування людей. Цим і зумовлений вибір теми дослідження.

Мета статті – виявити особливість мистецтва як засобу комунікації.

Як відомо, існує, чимало, щоб не сказати – *безліч*, різноманітних засобів спілкування людей між собою. Починаючи від *поз*, *жесту*, *гримаси обличчя*, *виразу очей* і закінчуючи членороздільною мовою. Втім, чому, власне, «закінчуючи»? Адже достеменно встановлено, що існують й інші засоби спілкування людей як між собою, так і з тваринами, які не вписуються в рамки не тільки словесних, а й взагалі предметно-речових.

Щодо такого роду спілкування з тваринами дивовижні факти свого часу повідомив славетний дресирувальник тварин В. Дуров. Зокрема він розповів, як за допомогою лише зорового контакту з дикими звірами (левами) він спонукав їх до бажаного йому поведження, і детально описав технологію цієї «безприкладної» комунікації: «Піймавши» погляд лева і «не відпускаючи його», Дуров *малював у своїй уяві вигадані ним «картинки» з життя лєвового оточення*, котрі лев *сприймав* як ніби зображення певної реальності і відповідним чином реагував. Коли дресирувальник зображав уявну сценку, у якій улюблена лєвова подруга несподівано кинулась відняти у нього їжу, він агресивно накинувся на неї. Згодом у такий же спосіб Дуров утихомирив лева. Це явище цілеспрямованої комунікації з тваринами Дуров назвав *навіюванням*, сутність якого вбачав у пересиланні струмів енергії мозку від одного суб'єкта до іншого

Не менш, якщо не більш, вражаючими є здавна відомі факти спілкування людей без будь-яких звичних ознак фізичної дотичності, тобто *на відстані*, яка вимірюється іноді сотнями і тисячами кілометрів. Дослідженню цього явища свого часу присвятили дослідницьку увагу чимало вчених, як закордонних, так і вітчизняних. Поміж останніх – В. Бехтерев, Б. Кажинський, В. Глушков.

Академік В. Бехтерев виявив фізіологічну підоснову цих явищ, довівши експериментально, що *реальна дія*, яку здійснює хтось, і дія *мислительна* (тобто уявне здійснення цієї дії) – психофізіологічно один і той самий процес. Видатний український учений-кібернетик В. Глушков успішно здійснив спробу з'ясувати *фізичні закономірності спілкування людей на відстані без будь-яких технічних «посередників» і сформулював їх математично*.

У статті, опублікованій за кілька тижнів до передчасної кончини автора, В. Глушков писав: «*Як і всяке матеріальне тіло, будь-яка біосистема здатна створювати в навколишньому просторі поля тієї чи іншої фізичної природи. Нас у першу чергу будуть цікавити тут перемінні поля, що виникають в результаті накладання одне на одного коливань, які індукуються великою кількістю джерел (нейронів, білкових молекул і т. д.). Якщо всі ці джерела діють незалежно одне від одного, то в міру віддалення від випромінюючого тіла, взагалі кажучи, відбуватиметься швидке зменшення величини поля. Якщо ж узгоджено управляти амплітудою, фазою (а, можливо, і частотою) усіх джерел, то в принципі можна отримувати спрямоване випромінювання, яке переносить енергію на великі відстані без суттєвого затухання (принцип фазованої антенної решітки)».*

І далі: «...Вказаними (добре відомими у техніці) феноменами можливо в принципі пояснити багато які загадкові явища парапсихологічного характеру, ясна річ, тільки ті, які мають місце у природі, а не є плодом уяви. Отже, особливість полів, що створюються біосистемами, належить шукати не в особливій їхній природі, а в *особливій структурній організації полів*, добре відомих фізикам (насамперед електромагнітних)». Найголовніша відмінність живої матерії від неживої, – відзначав академік, – полягає саме в її особливій структуризації і наявності управління, яке за певних умов (*що залежить, очевидно, від деяких індивідуальних особливостей його організації*) може забезпечити своєрідну «настройку» живих тканин на направлене випромінювання і направлений прийом коливань (насамперед електромагнітної та акустичної природи).

Для експериментальної перевірки цієї гіпотези В. Глушков виклав свій погляд і мовою математичних формул: «Пояснимо сказане найпростішими розрахунками. Хай в певному об'ємі (формою, близькою до куба), що характеризується лінійним розміром L , зосереджено N рівнопотужних точечних джерел гармонійних коливань довільної природи і довільної частоти. Позначимо через λ середню відстань між двома сусідніми джерелами, так що

$$N \approx (L/\lambda)^2 \quad (1)$$

Хай L – середня відстань від джерел, що розглядаються, до якоїсь фіксованої точки A простору. Середня може бути вибрана таким чином, що відношення ρ сумарного потоку енергії від усіх джерел, *сфазованих* на точку A (тобто рівнофазних в A в будь-який даний момент часу), до потоку енергії від одного джерела на відстань λ виразиться формулою:

$$\rho = (\lambda/L) \cdot N^2 \approx L^4/\lambda^4 \cdot (L/L) \quad (2)$$

Далі, узагальнивши ці значення для випадків сфазованості та несфазованості коливань об'ємного групового джерела на точку A , учений не обмежився тільки науковим поясненням феномену екстрасенсорики, але (ще у 1981 р.!) зробив прозорливі передбачення щодо можливості використання цих даних для побудови приладів медичного призначення як для діагностики захворювання певних органів людського тіла, так і для їх лікування «створення приладів для інтроскопії та інтроактивації. Перші зможуть, – вірив Глушков, – знайти застосування в медичній діагностиці, а другі – в лікуванні хворобливих вогнищ всередині живого організму (наприклад, для вибіркового нагрівання тих чи інших внутрішніх точок, тканин або органів)¹. Зараз ці методики широко використовуються у медичній практиці, що є блискучим підтвердженням вірності наукових досліджень В. Глушковым природи екстрасенсорики – «містичної» основи «чорної», «білої» або «смугастої» чи «різнобарвної» магії.

Попри всі ці та подібні прояви особливих, *екстремальних*, форм комунікації залишається непохитним уявлення, що мова – найдосконаліший засіб комунікації. Проте, як би дивним це не видавалось з першого погляду, мова, – як звичайна, побутова, (мовлення) так і та, що слугує «матеріалом», у якому «вибудовані» наукові, філософські,

¹Див. В. М. Глушков. *О возможных особенностях физических полей биосистем // Кибернетика. – 1981. – № 3. – С. 105–106.*

релігійні твори, що відіграють надзвичайно важливу роль у житті суспільства, – на жаль, не є *абсолютно досконалим* засобом спілкування. Головним чином через природжену ваду питомої одиниці цього матеріалу, його «цеглинки», – *слова*.

Опосередкованим визнанням цього недоліку *слова як засобу комунікації* свідчить доволі поширена думка, що слова, мовляв, – багатозначні. І позірним доказом цієї «багатозначності» могло б бути ключове слово цієї статті – *комунікація*. Справді, це латинське з походження слово (коли його «виводять» від дієслова *communicare* – *робити спільним, загальним, зв'язувати*) вживається у нас як синонім *спілкування*. А коли його «виводять» від іменника *communicatio*, – його трактують як *повідомлення*. Цим же словом «комунікація», уже як віддієслівним іменником (від *communicare*) означається сам *процес спілкування*: приватні розмови, дружні бесіди, наукові дискусії, лекції, доповіді тощо – незалежно від того, відбувається це спілкування безпосередньо чи за допомогою технічних пристроїв – «посередників» (*media*). Сам *процес, перебіг, спілкування* (приватні розмови, дружні бесіди, наукові дискусії, лекції, доповіді тощо – незалежно від того, відбувається це спілкування безпосередньо чи за допомогою технічних пристроїв – «посередників» (*media*). Крім того, цим словом (комунікація) називають також різноманітні *засоби сполучення* (включаючи залізниці, автошляхи, водогони, газо- та нафтопостачання тощо) та *зв'язку* (кабельні мережі телефонного, радіо- та телевізійного мовлення). Над те – у риторичі (науці про ораторське мистецтво) *комунікацією* здавна називається особливий – «анімаційний» – метод спілкування аудиторією, призначення якого – відновити (освіжити, «оживити») увагу слухачів чи глядачів².

Ця «багатозмістовність» слова *комунікація*, як і будь-якого іншого, – ілюзорна. Саме по собі «слово», – *слово як таке*, – *беззмістовне*. Це переконливо доводить невідповідність зустріч з незнайомою іноземною мовою. Але й у знайомій і навіть рідній мові вимовлене (як певна сукупність, послідовність, комбінація *звуків*) чи написане (як певна сукупність, послідовність, комбінація *знаків*), «слово» являє собою всього лише своєрідну («прозору» – подібно до кришталевої склянки) «*тару*». І подібно до того, як посуд набуває додаткової вартості в результаті заповнення його певним *вмістом*, так кожне слово *набуває смислу* тільки завдяки «наповненню» його *змістом*: означення ним певного явища.

Ось у цьому «моменті» *процесу наповнення людьми слів певним змістом* і міститься «камінь спотикання» – особистісний відтінок смислу понять, що означаються словами. Як прозорий посуд забарвлюється у колір вмісту, так і слова набувають *особливого відтінку значення* в залежності від розуміння особою того явища, що вона його «вкладає» у слово як його (цього слова) *зміст*. Інакше кажучи: слова, а відтак і означувані ними поняття, неунікнено несуть на собі відбиток особи, яка ними користується, що позначається на процесі спілкування як *перешкода, завада*.

Справді: щоб «комунікація відбулась», тобто люди у спілкуванні зрозуміли одне одного, необхідно кожному добирати такі слова, які *так само однаково* розуміють

²Останній виник з практичної необхідності: спеціальними дослідженнями незаперечно встановлено, що довільна увага аудиторії (крім, ясна річ, спеціальної – особливо зацікавленої) триває всього лише в середньому 7 хвилин 35 секунд, після чого слабне й відволікається

співбесідники. Для цього необхідно уникати їхнього «суб'єктивного» відтінку і дотримуватись винятково «об'єктивного» їхнього значення.

Виявляється, це не така проста річ, як може здатися з першого погляду. Прислухайтеся уважніше до мови депутатів, інших публічних політиків, коли вони говорять, а не читають папірця. «Недорікуватість» деяких із них походить не від глупоти – це люди здібні і навіть розумні, – а від справжніх труднощів у процесі, так би мовити, «синхронного перекладу» власних думок на загальнозрозумілу мову: тобто переходу від особистісних *смислів* до загальнозрозумілих *значень*³.

В утрудненнях цього роду часто і навіть залюбки люди зізнаються. Не кажучи вже про самоіронічне «я – як собака: все бачу, розумію, знаю, а сказати не можу», воно «проривається» у виразах типу «не знаходжу слів, щоб виказати...», «не можу навіть висловити, як я вдячний...» і т. п. Звісно, в тому разі, коли останні «самокритичні зізнання» не становлять більш-менш свідомого *ораторського* прийому – одного з художніх засобів *мистецтва красномовства*.

Щойно описаний «механізм» комунікації характерний не тільки для практики буденного спілкування людей, але й для процесу суспільного розвитку. Річ ось у чому.

Кожна людина, вступаючи у життя, застає в суспільстві цілком певний, практично – необмежених обсягів, – нагромаджений попередниками багаж *знань та вмінь*. Усі ці людські надбання в кожний даний момент часу реально існують, принаймні у двох варіантах (видах, формах чи «рівнях»): у *жорстко фіксованих формах* (наукові теорії, технології, інструменти, машини, будови тощо), та у *вигляді «розсіяних»* поміж людей знань та вмінь окремих людей, їхніх уявлень підходів, оцінок і т. д., втілених у прагненнях, почуттях, пам'яті і т. д. Між цими двома формами існує (повинен існувати!) постійний зв'язок та взаємодія («комунікація»), що *здійснюється головним чином за допомогою мови, тобто слів*. У цій системі має дотримуватися динамічний баланс: *живі* люди своєю творчою діяльністю, *спираючись* на *освоєння набутого предками*, збагачують, вдосконалюють інтелектуальні суспільні надбання, внаслідок чого у фіксованих формах щось відмирає, щось – уточнюється, стаючи передумовою дальшого розширення й поглиблення знань та удосконалення майстерності живих носіїв інформації. Коли ця *комунікація* порушується, рветься «зв'язок часів» і наступають катаклізми: фіксований багаж знань архаїзується, мертвіє, кожному поколінню живих доводиться починати все ніби спочатку, настає застій, далі – регрес і загибель цивілізації.

Отже, аби стати повноцінним членом суспільства, *кожний*, хто вступає у життя, повинен навчитися користуватися цим загальносуспільним багатством – світом понять, закодованих у словах, – вміти *освоювати* його. І подібно до того, як людина має навчитись користуватися створеними вже знаряддями повсякденного побуту (ложка, миска, зубна щітка, рушник, мило і т. д. і т. п.) та інструментами фізичної праці (молоток, ніж, серп, коса, лопата і т. д. і т. п.), так належить їй навчитись *володіти інструментами людського спілкування: «знаряддями» суспільної свідомості – поняттями* (від найпростіших, зафіксованих у *назвах* доколишніх предметів, до найскладніших, «зашифрованих» у категоріях науки, релігії, моралі, технологічних та технічних

³Пригадайте лише доволі комічну сцену у фільмі «Москва сльозам не вірить», коли Гоша (персонаж, якого грає...) з похмілля високопарно виголошує «подум'яну» політичну промову, закінченню якої слухач вимагає: «Переклади!»).

термінах), а також *правилами користування ними* (сформульованими у законах мовної граматики, формальної та художньої логіки, «зашифрованих» у традиційних обрядах, культових церемоніях, маніпуляціях тощо). Зауважмо – все це означається *словами*.

Тепер звернемо увагу на таку обставину. Нам здається цілком природним, коли людина, освоюючи якийсь інструмент звичайної роботи, *приспосовує себе до нього* – «наламує» руку (особливо це наочно видно у випадку навчання, наприклад, гри на якомусь музичному інструменті) і (або) – *приспосовує його до себе* (добирає за вагою, формою, розмірами і т. д.). Колись у деяких ремеслах звання (і посади) *майстра* удостоювався той із «підмайстрів», котрий доводив свою здатність виготовити для себе робочий інструмент: це й був вирішальний іспит на майстерність.

Подібно і в сфері розумовій. Різні «атестати», «сертифікати», «посвідчення» – від довідок про набуття певної загальної освіти до кандидатських, докторських та професорських дипломів – не що інше, як свідоцтва про певний ступінь оволодіння особою засобами людського спілкування. При цьому, так само, як і в інших сферах діяльності, освоюючи знаряддя та *навички мислительної праці* (слова, поняття, терміни, правила їх застосування тощо), людина і *сама* «внутрішньо», – тобто емоційно та розумово, – змінюється («наламує» мізки!) і ці знаряддя бодай трохи якое «деформує», ніби приспосовуючи їх до себе. Відбувається це ненавмисне, ніби само собою – в залежності від умов життя, особистого досвіду, а також «нахилів», «зацікавлень», «прагнень», зрештою – інтелектуальних можливостей.

Ясна річ, що в цій сфері також визнаються «майстрами» (згадаймо походження цього слова: *magnus gister – magister – maister – майстер*) люди, яким пощастить вдосконалити якое *знаряддя мислительної діяльності* – уточнити поняття, а то й запровадити у вжиток («виготовити») нове, сформулювати правила користування ними і т. д. У цьому й полягає, за задумом, завдання підготовки різного роду дисертацій, інших науково-дослідних праць у галузі гуманітарних дисциплін; звідси зрозуміло, який великий трудовий подвиг здійснили ті учені, зусиллями яких створені й удосконалюються такі науки про мислення, як логіка, психологія та ін. Але мова зараз не про них, а про звичайних, «пересічних» людей.

Отож, *об'єктивні* знання та вміння, жорстко зафіксовані в певних знакових системах, машинах, технологіях, звичаях та обрядах, переходячи в процесі їх засвоєння (за допомогою мови, слів!) кожною окремою людиною в її пам'ять, її здібності, її уміння (дослівно втілюючись у них!), *суб'єктивуються*. Тобто набувають, хай незначного, але особистісного смислу (чи бодай його відтінку). Зрозуміло, що аби повернути їх, ці *трохи деформовані* особистісним «баченням» поняття, «назад» – у функціонуючу скарбницю об'єктивних значень, – необхідно кожній людині здійснити зворотний процес: «очистити» ці «знаряддя» (поняття, взагалі – *слова*) від власної «суб'єктивності» – особистісного смислу чи відтінку його. Інакше *спілкування* («комунікація») виявиться неможливим («моя твоя не понімай!»).

Цей процес, ясна річ, незрівнянно легший від набуття знань та вмінь, але також *далеко не простий*. Пошук відповідного загальноновживаного, загальнозрозумілого слова чи поняття для вираження власного, суб'єктивного розуміння певного явища становить

реальну трудність в перебігу постійного, що здійснюється не лише у поколіннях, але щоденно, щогодинно в житті кожної людини, *переходу зі світу «внутрішнього» у світ «зовнішній»*.

У науці та поезії ця трудність знаходить свій вияв у билицях та небилицях про пресловуті «муки творчості». Але поза всілякими перебільшеннями та спекуляціями у цій сфері – сфері вираження, *висловлення думки, що є передумовою комунікації (спілкування!)* – таки справді має місце певний *конфлікт*, отже, – *драматична колізія*. Основу цього напруженого драматизму, яким сповнений «*внутрішній рух розвинутої системи індивідуальної свідомості*», за висловом психолога О. Леонтьєва, і становить постійно самовідтворюване неспівпадіння *особистісних смислів*, які несуть у собі «*пристрасність свідомості суб'єкта, і «байдужих» до них об'єктивних значень*»⁴.

Ясно, що людство повинно було пошукати і віднайти, зрештою, – *виробити засоби*, придатні для більш-менш адекватного відтворення й усвідомлення цього важливого аспекту руху людської свідомості, над те, – подолання перешкоди, яку становить для успішної комунікації його «*особистісний*» аспект. І ці засоби були знайдені й випробувані.

За твердженням академіка О. Леонтьєва, «наукова психологія знає цей процес (*утруднення комунікації через особистісні відтінки значень слова. – Автор*) тільки в його окремих виявах: в явищах «раціоналізації» людьми їхніх справжніх спонукань, в переживанні муки переходу від думок до слова, *і лише в творах художньої літератури, в практиці морального й політичного виховання цей процес виступає у всій своїй повноті*»⁵. Екранні мистецтва з освоєнням *внутрішнього монологу та нелінійних композицій* стали в рівень з художньою літературою як мистецтвом слова і здатні з належною повнотою та яскравістю відтворити ці процеси

Ба більше: екранні, взагалі зображальні мистецтва, спроможні *показати* те, що не може бути вербалізоване, тобто не може бути не тільки прямо назване, але й опосередковано описане словами, і в такий спосіб зробити його зрозумілим для інших, отже, – спільним надбанням (творчість І. Бегмана, Л. Бунюеля, Ф. Фелліні та ін.). Саме в цьому й полягає унікальна можливість мистецтва як засобу комунікації

Можливо, ви звернули увагу, що в статті жодного разу не використано слово *соціальні* як епітет до іменника *комунікації*. Це не випадково: на думку автора статті, він зайвий, тому що позбавлений смислу. *Комунікація*, – у будь-якому змісті вищерозглянутих термінів, означених цим словом, *самопочатково, тобто за своєю «природою»*, – соціальна: як явище соціуму. Поза *соціумом нема ніяких комунікацій*. Жоден камінь, жоден мінерал не «комунікує», тобто не спілкується, ні з ким із собі подібних чи й не подібних. Навіть окремі рослини (зоофіти, наприклад) як живі істоти виявляють щось подібне до сполучення («симбіоз»), коли не спілкування, тільки в садах, гаях, дібровах, лісах та джунглях, які нагадують собою щось схоже на «рослинний соціум». Натомість істоти, формою існування яких є *соціум* (комахи, птахи, ссавці,

⁴Леонтьев А. Н. Деятельность, сознание, личность. – Москва, 1975. – С. 156.

⁵Там же, с. 154. А. Н. Леонтьев. Деятельность, сознание, личность. – Москва, 1975. – С. 156.

навіть примати) «подають» вражаючі приклади комунікації – гідні не тільки подиву, але й вивчення з метою створення за цими зразками відповідних технологій (біоніка)⁶.

Отже, нема комунікації без соціуму. Але й соціуму нема без комунікації: бо саме «комунікація» є тим своєрідним (з'єднуючим, скріплючим, зцементовуючим) матеріалом, при допомозі якого *будується* соціум. Над те: комунікація є умовою розвитку соціуму, тобто соціальної культури, цивілізації.. Ось чому поряд з засобами добування вогню, використання сили вітру, води, пару, продуктів згоряння вуглеродів та поділу атома – як «віхи», або, по-сучасному, репери, на історичному шляху цивілізаційного прогресу людства, – справедливо стоять засоби комунікації, починаючи від «там-тама», сигнальних вогнищ, систем писемності, пошти, телефону, телеграфу, радіо, телебачення аж до Інтернету.

Отже, комунікація як така є соціальною і не потребує *цього* додаткового епітета. Якщо ж винахідники цього терміна мали на меті відрізнення комунікації у людському суспільстві від аналогічних явищ у співтовариствах «братів наших менших», то для цього варто було б пошукати ознак, які вказують саме на ці, *суто людські*, аспекти (наприклад, відмінність *свідомого* від *інстинктивного* спілкування тощо). Якщо ж малась на увазі *змістовна* складова (контент) комунікації для розрізнення *суспільно значущого* та *приватно-особистісного*, то й тут могли б бути інші слова, які характеризують саме цей аспект спілкування людей. Отож, з будь-якого погляду, означення комунікації як *соціальної* видається некоректним.

Як, до речі, і епітет технології – *прикладна*. Будь-яка технологія як *логіка техніки*, як *інструкція* щодо застосування техніки (*know how*) є за визначенням *прикладна*, в сенсі – *придатна для застосування на практиці*.

Свого часу доволі відомий учений на ймення Карл Маркс не без іронії та подиву зауважив: «Люди – природжені казуїсти: змінюючи номенклатуру (*тобто вигадуючи нові назви для відомих речей та явищ.* – С. Б.), вони удають, ніби цим самим змінюють світ чи збагачують знання про нього!». На жаль, у понятійно-термінологічному «господарстві» сфери нашого гуманітарного знання в обігу перебуває чимало подібних «інновацій», некритично запозичених *звідки попало*. Це й ідеологема «кінця світу» (а нещодавно – й «кінця політики», зачерпнута з того самого джерела), це й «концепція» *інформаційного суспільства*, якого ніде й ніколи не було й навряд чи коли-небудь буде, це й нескінченні «кламання» про *постіндустріальне суспільство* в умовах, коли на додачу до традиційних *промислових* індустрій розпаношився цілий рій індустрій культурних – кіно, телебачення, туристична, готельно-ресторанна, рекламна, моди, розваг і навіть – «сексуальних послуг»! Це й чудернацька у своїй «загадковості» назва

⁶У 50-х рр. ХХ ст. австрійський учений зацікавився таким загадковим явищем, як бджоліні... «танці». Здавна відомо, й не тільки заповзятим бджолярам, що бджоли, прилітаючи до вулика з вантажем меду та пилку, неодмінно роблять рухи, які достоту нагадують ті, що у людей називаються танцювальними. Дослідник виявив, що ритм бджолиного танцю залежить від відстані, яка відділяє вулик від використаного джерела меду. Чим ближче медонос, тим збудженіша комаха, тим прудкіший її танок. У певному зв'язку з місцезнаходженням медоносу перебуває також і «хореографія». Малюнок танцю нагадує цифру 8, вісь цієї вісімки знаходиться під уявним кутом до вертикальної площини, при чому кут цей утворюється двома, так би мовити, уявними лініями, які спрямовані – одна на сонце, друга – на місцезнаходження медоноса. «Намилувавшись» видовищем бджолиного «фуете», подруги «балерини» тут же злітають в небо і... непомильно прямують до медоноса!..

мистецтва організації громадської думки – «зв'язки з громадськістю», або «паблік рілейшенз»...

Коли ж ми, нарешті, візьмемо до керівництва докір-побажання: щоб ми «училися так як треба...»?

Література:

1. Васильев Л. Л. Таинственные явления человеческой психики. – Москва, 1963. 2. Глушков В. М. О возможных особенностях физических полей биосистем // Кибернетика. – 1981. – № 3. – С. 105–106. 3. Кажинский Б. Б. Биологическая радиосвязь? – Режим доступа: <http://www.readall.ru>. 4. Кант И. Критика способности суждения / Иммануил Кант. – Москва, 1936.

Фільмографія:

1. Бунюель Луїс «Пілігрим». «Вірідіана», «Скромна чарівність буржуазії».
2. Бергман Інгар «Усмішки літньої ночі», «Джерело», «Персона», «Мовчання», «Сунична галявина», «Сьома печать».
3. Фелліні Федеріко «Солодке життя», «Амаркорд», «Репетиція оркестру», «8 1/2».
4. Тарковський Андрій «Солярис», «Іванове дитинство», «Дзеркало».
5. Денисенко В. Т. «Важкий колос».
6. Ілленко Ю. «Ніч на Івана Купала».
7. Меньшов В. «Москва слезам не верит».